

MONDROS'TAN - MUDANYA'YA SÈVRES'DEN - LAUSANNE'A

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

I

1919-1922 yıllarının Türk İstiklâl Savaşı ve onu oluşturan muharebeleri, Birinci Dünya Savaşı'nda çöken Osmanlı Devleti yerine yepyeni ve bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulmasını amaçlayan bir ulusal silkiniş ve kurtuluş hareketidir.

Türk İstiklâl Harbini oluşturan nedenlerin başında, Osmanlı Devletince Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanmış olan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkesinin haksız ve keyfi uygulaması gelmektedir. Türk Ordusu terhis edilir ve silahları elinden alınırken, İtilaf Devletleri, sözde güvenliklerini sağlamak için, Ateşkesin 7. maddesini bahane ederek daha önce aralarında varılan gizli antlaşmalarla kendilerine düşen yerleri işgal etmişlerdir. Bir diğer neden, İstanbul'daki padişah yönetiminin tutumudur. Bu yönetim her ne pahasına olursa olsun ve her şeyden önce sadece Osmanlı taht ve hanedanını korumayı amaçlamış, Türk Ordusu'nun durumuna çözüm bulamayacağını ortaya koymuştur. Fakat asıl neden, Batı Anadolu'da başlayan Yunan ilerlemesi ve Türk halkına karşı girişilen işkence ve zulümlerdir. 15 Mayıs 1919 da İzmir'e çıkan Yunan askerlerinin, yerli Rumların'da destek ve yardımı ile kısa bir süre içinde 50'si subay olmak üzere 2000'den fazla Türkü öldürmesi şok etkisi yapmış, eskiden Rumlar'dan kalan evlerde yaşayan 110.000'in üstünde Türk ailesinden 80.000'inin doğuya göç zorunda bırakılması ve diğer baskı ve yıldırma uygulamaları Türk halkının ulusal heyecan ve savaş azmini kuvvetlendirmiş ve bütün yurda yaymıştır. Yunan dostu sayılabilecek İngilizlerin ünlü tarihçisi Arnold J. Toynbee bile; "1919 Mayısında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali yalnız Türk Ulusal Hareketini yaratmakla kalmamış aynı zamanda 1919-1922 Türk-Yunan Savaşının da direkt nedeni olmuştur. Yunanlılar... karaya ayak basar basmaz, Türk halkına karşı acımasız bir savaşa girişmişler ve bu arada vahşet hareketlerini de ihmal etmemişlerdir" demektedir. Bu nedenlere, 11 Aralık 1918'den itibaren Güney Anadolu'da

başlayan Fransız-Ermeni ortak saldırı ve bölge halkına yapılan işkence ve zulümlerle, kuzeyde Pontus Devleti kurma hayali peşinde koşan yerli Rum çetelerinin açtıkları savaş gibi ülkeyi bölücü çabaları da eklemek lâzımdır. İşte tüm yurt ufkuna çöken bu karanlık karşısında, Türk insanına düşen tek çare; topyekün kesin bir mücadeleye girişmek ve onu başarmaktı.

Dış düşmanlara karşı sürdürülen savaş; Doğu, Güney ve Batı cephesi olmak üzere başlıca üç cephede geçmiştir. Bunların en önemlileri Batı Cephesinde Birinci, İkinci İnönü, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz gibi harekâtlardır. Bunlardan Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921)in siyasal nedeni; Yunan Hükümeti'nin 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarak başlattığı ve 200.000 kişilik orduya dayanan "Küçük Asya Seferi"ni ne pahasına olursa olsun sürdürmek ve kazanmak arzusu idi. Askerî neden ise; TBMM'nin Batı ve Güney Cephesi kuvvetlerinin, Gediz ve Kütahya bölgesine yönelerek, ayaklanan Çerkez Ethem kuvvetlerini yola getirmek için Ocak 1921 başından itibaren uğraşmaya başlamasından Yunanlıların yararlanmak istemesi idi. Yunan taarruzunun başarıya ulaşması halinde Türk kuvvetleri yok edilecek ve dolayısı ile yeni kurulmuş olan TBMM Hükümeti ve yönetimi yıkılmış olacaktı. Korgeneral Papulas komutasındaki "Küçük Asya Ordusu" 6 Ocak 1921'de sabah saat 7'de Eskişehir doğrultusunda ve Uşak'tan Banaz doğrultusunda harekâta geçmiştir. Yunan kuvvetlerinin mevcudu 16.243 insan, 12.500 tüfek, 120 makineli tüfek ve 72 toptan ibaretti, karşısındaki Türk kuvvetleri ise, 8500 insan, 5500 tüfek, 47 ağır makineli tüfek ve 28 toptan ibaretti. Kısaca; Yunanlılar insan sayısında bir kat, silahta ise iki katı aşan bir üstünlüğe sahiptiler. Bu üstün Yunan kuvvetleri ile, 9-10 Ocak günlerinde yapılan çok çetin savaşlar sonunda Yunanlılar eski mevzilerine çekilmiş ve bu suretle İzmir'e ayak bastıklarından bu yana ilk defa karşılıklarına çıkan düzenli Türk birlikleri karşısında muharebeyi kaybederek yeni Türk Ordusuna büyük umut ve moral gücü vermişlerdir. TBMM Başkanı Mustafa Kemal, Batı Cephesi Komutanlığına çektiği telgrafta özetle; "Bu başarının, kutsal topraklarımızı düşman istilasından büsbütün kurtaracak olan kesin zaferin hayırlı bir başlangıcı olmasını Tanrının lütfundan dilerim" diyordu. Sovyetler 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Anlaşmasıyla Misak-ı Milli sınırlarını tanıyor, Batılılar ise, 21 Şubat 1921'de Londra Konferansını toplarken, Fransa ve İtalya kurtuluş hareketimize daha anlayışlı ve yumuşak davranmak zorunluluğunu duyuyordu.

II

Temmuz, ağustos ve eylül ayları, Türk Millî Kurtuluş Savaşının acı ve tatlı ve fakat her biri önemli birçok olayları ile doludur. Türk Milletinin bir imha fermanı olarak hazırlanan Sevr Antlaşmasının 10 Ağustos 1920'de imzalandığını, fakat bu 433 maddelik belgenin kazandığımız Millî Mücadele sonucunda hiçbir zaman uygulanmadığını biliyoruz. Mustafa Kemal liderliğindeki millî hareketin Yunan istilasına karşı koyma kararı üzerine, 15 Mayıs 1919'da müttefiklerin desteği ile İzmir'e çıkan ve Ege ve Marmara Bölgelerini işgal eden Yunanlıların tekrar harekete geçtiğini ve fakat 11 Ocak 1921 ve 1 Nisan 1921 günlerinde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın kazandığı Birinci ve İkinci İnönü Zaferleri ile durdurulduğunu tarih kitapları yazmaktadır.

İkinci İnönü yenilgisinden sonra kendini toparlamaya çalışan Yunan ordusu 10 Temmuz 1921'de yeniden taarruza geçince, Mustafa Kemal düşman ordusu ile Türk ordusu arasında büyük bir mesafe koyarak ordumuzun hazırlanmasını sağlamak için, Eskişehir gibi önemli bir merkezimizin ve geniş topraklarımızın düşmana terkedilmesi pahasına, Sakarya Irmağı'nın doğusuna kadar çekilme emri vermiş, bu stratejiyi anlamayan Meclis'teki muhalifler; "Ordu nereye gidiyor. Millet nereye götürülüyor? Bu harekâtın mesulü nerededir? Onu göremiyoruz. Onu ordunun başında görmek isterdik" sözleri ile ortaya çıkınca, Mustafa Kemal, TBMM'nin yetkilerinin kendisine üç ay süre ile verilmesi kaydı ile Başkomutanlığı 5 Ağustos 1921 tarihli kanun ile kabul etmiş, 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde çıkardığı emirlerle savaşın kazanılması için gerekli araç ve gereçlerin sağlanmasını öngören tedbirler almış ve düşman ordusunun 23 Ağustos 1921'de yeni bir saldırıya geçmesi üzerine, çıkardığı emirde, "Hatt-ı müdafaa yoktur. Sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz" demiş. 23 Ağustos'tan 13 Eylül'e kadar 22 gün, 22 gece kesintisiz devam eden Sakarya Meydan Savaşı sonucunda Sakarya Nehrinin doğusunda düşman kalmamıştır. Sakarya Zaferinden sonra, 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Antlaşmasının imzalandığını, ihtiyaç ve noksanlarını tamamlayan Ordumuzun Afyon Karahisar-Dumlupınar arasında ve Eskişehir mıntıkasında, kısaca Marmara'dan Menderes'e kadar uzanan cephede kuvvetle yerleşmiş bulunan Yunan işgal ordusunu kesin yenilgiye uğratmak ve yurdu-muzdan kovmak için bir harekât ve hücum planı hazırladığını görüyoruz. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Pa-

şa ile hazırlanan bu plan, 26 Ağustos 1922 sabahı saat 5.30'da Kocatepe'den verilen bir emirle ve topçu ateşimiz ile başlamış, 30 Ağustos 1922'deki "Başkomutanlık Savaşı" kazanılarak düşmanın asli kuvveti imha edilmiş, başta Yunan Ordusu Başkomutanı Trikopis olmak üzere, binlerce subay ve Yunan eri esir alınmıştır. Başkumandan Mustafa Kemal'in, "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri" emri, ordularımızın 9 Eylül 1922'de İzmir'e varması ile yerine getirilmiş, 23 Eylül 1922'de İtilaf devletleri dışişleri bakanlarının askerî harekâtın durdurulması ve barış konferansının toplanması ile ilgili notaları üzerine, 4-11 Ekim 1922'de İsmet Paşa'nın başkanlığında, İngiltere delegesi General Harrington, Fransız General Charpy, İtalyan General Monbelli'den oluşan Mudanya Konferansı sonucunda Ateşkes imzalanmış; Lausanne'da toplanacak olan barış konferansına, Hariciye Bakanlığına ve delegasyon başkanlığına getirilen İsmet Paşa Rıza Nur ve Hasan (Saka) beyler gönderilmiştir. 21 Kasım 1922'de toplanan Lausanne Konferansı, müttefiklerin kapitülasyonlar üzerinde ısrar etmesi üzerine, 4 Şubat 1923'te kesintiye uğrayarak, İsmet Paşa Türkiye'ye dönmüş, 23 Nisan 1923'te yeniden başlayan konferansta, 24 Temmuz 1923'te Barış Antlaşması imzalanarak, 24 Ağustos 1923'te TBMM tarafından onaylanmıştır. "Büyük Nutuk"ta, Sevres ile Lausanne'ı karşılaştıran Mustafa Kemal'in vardığı sonuç şudur: "Bu antlaşma, Türk Milleti aleyhine yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevres Antlaşması ile tamamlandığı zannedilmiş büyük bir suikastin yıkılışını ifade eden bir vesikadır. Osmanlı tarihinde eşi olmayan bir siyasal zafer eseridir".

III

10 Ağustos, 1920 yılının 10 Ağustos'unda Osmanlı Devletine kabul ettirilen Sevres Antlaşmasının yıldönümüdür. Doğrusu istenirse Sevres Antlaşması ölü doğmuş ve hiçbir zaman uygulanmamıştır. Uygulanabileceğine ne bu Antlaşmayı imzalatanlar, ne onu imzalayanlar ne de boyunduruk altına alınmak isteyen Türk milleti inanmamıştır. Fakat gene de "Sevres Antlaşması" tarihin acı bir gerçeğidir.

İşin ilginç yönü şudur: Türk milletinin bir "Ölüm Fermanı" olarak hazırlanan bu Antlaşmanın millî vicdanda ve aydınların çoğunluğunda uyandırdığı tepkilerle millî hareketi ve mukavemet ruhunu besleyen bir "İtici Kuvvet" olduğunu söylemek mümkündür.

433 maddelik ve aşağı yukarı 150 büyük sahifelik bir döküman olan Sevres Antlaşmasının ekleri ve haritaları bu hacmin dışındadır. Merhum

Prof. Dr. Nihat Erim "Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri" adlı eserinin birinci cildinde ilk defa tam metni yayınlanan Sevres Antlaşmasını imzalayan taraflardan biri; Hadi Paşa, Dr. Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beylerden oluşan İstanbul Hükümeti delegeleri, karşı taraf ise başta İngiltere, Fransa ve İtalya olmak üzere, Japonya, Belçika, Yunanistan, Romanya, Sırp Hırvat Sloven Krallıkları ile Ermenistan, Polonya, Portekiz, Çekoslovakya Cumhuriyetleri temsilcileridir.

Sevres Antlaşmasının bölücü, parçalayıcı ve esarete mahkûm edici yapısı hakkında yeterince bilgi edinebilmek için Antlaşma metninin bazı hükümlerini özetlemekte yarar vardır: İstanbul sözde Padişahın tasarrufunda olacak, fakat azınlıklara karşı riayetsizlik Müttefik devletlere başka kararlar almak hakkını verecekti. Edirne ve Trakya toprakları Türkiye'den Yunanistana geçiyor, Boğazların idaresi Müttefiklerin kontrolüne giriyordu. Fırat'ın doğusunda ve kurulacak Ermenistanın güneyinde Kürdistan oluşturuluyor, Türk topraklarında oluşturulan bağımsız Ermeni Devletine Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis veriliyordu. İzmir ve Ayvalık'tan Ödemiş, Menderese kadar olan bölge Yunanistana veriliyor, geri kalan Türk toprakları üzerinde geniş İtalyan, Fransız ve İngiliz nüfuz ve imtiyaz bölgeleri kurularak Türklere, Ankara etrafındaki bozkırlarda ve asker, donanma ve hava gücü yok denilecek kadar sınırlanmış sözde bağımsız bir Türkiye tanınyordu.

Düşmanların beklediği bitkinlik, ümitsizlik ve teslimiyet ruhu yaratmak yerine Türk milletinin direnme ruhunu kamçılaman ve Mustafa Kemal'in liderliğinde Anadolu'da yürüyen Millî Mücadeleyi besleyen Sevr Antlaşmasının imzalanışının ortaya koyduğu gerçek şu idi: Artık bir İstanbul Hükümeti yoktur ve padişah bir gölge bile değildir.

Düşmanlardan insaf beklemek boşunadır. Milletın hak ve istiklâlini ancak milletin mücadelesi kurtaracaktır. Şu halde Mustafa Kemal'in giriştiği direniş doğrudur. Tek çıkar yol;

"Millî Mücadele ve Millî Kurtuluş Hareketi" yoludur.

Sevres sisteminin yürümezliğine ve çıkmazlığına bizzat onu imzalatanlar dahi inanmış, Birinci İnönü Savaşının kazanılmasından sonra 27 Şubat-12 Mart 1921'de toplanan Birinci Londra Konferansına İstanbul ile birlikte Ankara temsilcileri de çağrılırken, İstanbul Delegasyonu Başkanı Tevfik Paşa, Türkiye adına sözü Ankara temsilcisine bırakarak etkili bir gösteride bulunmuştur. Diğer taraftan Antlaşmanın kendisine sağladığı menfaatlere

rağmen Fransa 20 Ekim 1921'de, Ankara Hükümeti ile "Ankara Antlaşması" yaparak Sevr'in sağladığı haklardan vazgeçmiş, İtalyanlar ise Haziran 1921'de Antalya'yı terkedip gitmişlerdir. Daha sonraki yayın ve belgelerin ortaya koyduğu gibi, Yunanlıların Anadolu'ya çıkmalarına yol açan İngiliz hatta Amerikan kararlarında Yunan propagandası, en çirkin yalan ve vasıtaları kullanarak etkili olmuştur.

Nitekim 16 Ağustos 1921 günü Avam Kamarasında konuşan Walter Guinness'in Yunanlı zengin ve milletlerarası silah tüccarı Sir Bazil Zaharof'un Başbakan Lloyd George danışmanlık yapmasını eleştirdiğini görüyoruz. Yunanlılar Anadolu macerasında giderek yalnız kalmışlar ve hepimizin bildiği çıkmaz ve bataklığa saplanırken, Mustafa Kemal'in tezi ve liderliğindeki hareket başarıya ulaşmıştır.

IV

Düşmanı yok ederek, Anadolu'dan atmak gibi kesin bir sonuca yönelik Büyük Taarruz Harekâtının temelinde; ağır mütareke şartları ve haksız uygulamaları, Padişah Hükümetinin memleketi kurtarabilecek yetenekten yoksunluğu ve Yunanlıların İzmir'e çıkışı gibi Türk İstiklâl Savaşının nedenleri yatmaktadır.

23 Ağustos - 13 Eylül 1921'de Sakarya'da yok edilmekten kurtulabilen Yunan Ordusu henüz Anadolu'dan sökülüp atılmamış olup, Batı Anadolu'yu elinde tutabilme çabaları içindeydi. İşte Sakarya'da uğradığı büyük yenilgiye rağmen hâlâ "elenizm" tutkusundan, başka bir deyim ile, Türk toprakları üzerindeki "Büyük Emel-Megola İdea"dan vazgeçmemiş bulunan Yunan ordusunun bu emellerini boşa çıkarmak için onu yurttan tamamen atmak gerekiyordu. Bu ise genel bir taarruz operasyonuna girişmekle mümkündü.

İşte Büyük Taarruzun başlıca nedeni, TBMM'nin açılması, İnönü ve Sakarya Zaferleri gibi birçok aşamalardan geçmiş olan "ulusal hedef"e ulaşmaktı. İstiklâl Savaşının başında Atatürk tarafından saptanmış bulunan bu ulusal hedef ise "Kayıtsız Şartsız Ulusal Egemenliğe Dayanan Bağımsız bir Türk Devletinin Kurulması" idi.

Büyük Taarruz plânı kesinleşip son şeklini aldıktan sonra, Ağustos 1922 başından itibaren kaydırılacak birliklerin düşmana sezdirmeden emniyet ve sessizlik içinde hareketlerini sağlayabilmek için ciddi hazırlıklara geçildi.

Ankara'dan hareket ile gizlice 20 Ağustos'ta Akşehir'deki Batı Cephesi Karargâhına gelen Başkomutan Mustafa Kemal, Genel Kurmay Başkanı Fevzi, Cephe Komutanı İsmet Paşalar ve diğer komutanlarla bütün hazırlıkları gözden geçirdikten sonra "26 Ağustos 1922 Sabahı, Taarruz için" emir verdi. 25 Ağustos 1922'de Başkomutanlık, Genel Kurmay ve Batı Cephesi Karargâhları Şuhud Kasabasından Muharebenin Çadırı Ordugâhına nakledildi. 26 Ağustos 1922 sabahı saat 5.30 da, topçu ateşi ile Kocatepeden Büyük Türk Taarruz u başladı. 26-27 Ağustos günü, Yunan Ordusunun aylardan beri kurduğu müstahkem cephelerinin Türk Askerinin azmi ve etkinliği karşısında dayanamayarak düşürüldüğünü ve düşmanın çekildiğini görüyoruz. 27 Ağustos'ta Yunan işgalindeki Afyon kurtarıldı. 28 Ağustos günü Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa verdiği emirde;

"Düşman, aralıksız takip edilerek muharebeye mecbur edilecektir. Maksat imhadır" diyordu.

Afyon Belediye binasının bir odasında Fevzi ve İsmet Paşalarla savaş durumunu tetkik eden Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kesin kanaati şudur: "Türk'ün hakiki kurtuluş güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün şaşaa-sıyla doğacaktır".

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1924'de, Dumlupınar'da Çal tepesinde "Meçhul Asker Abidesi"nin temelini attığı Başkomutanlık Meydan Muharebesinin 2. Yıldönümü münasebeti ile yaptığı tarihi konuşmada; "... Genç Türk Cumhuriyetinin temeli burada sağlamlaştırıldı... Bu abide Türk vatanına göz dikeceklere Türk'ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, hücumunu, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır" diyordu. 1 Eylül'de Orduya "Ordular İlk Hedefiniz Akdenizdir İleri" diyen Mustafa Kemal, aynı günü Türk Milletine hitap eden Beyanmesinde;

"Zalim ve mağrur düşman ordusunun esas unsurları akıllara dehşet verecek kesinlikle imha edildi." müjdesini veriyor, Millî kuvvetlerimiz Uşak ve Eskişehir kurtarıyordu. 3 Eylül günü, esir alınan Yunan Komutanları General Trikapis ile General Diyenis Uşak'ta Başkomutan Mustafa Kemal'in huzuruna çıkarılıyor, Trikapis, Küçük Asya Ordusu Komutanı Hacıanesti'nin görevden alınarak yerine kendisinin getirildiğini ancak Mustafa Kemal'den öğreniyor.

Dumlupınar Muharebesine "Başkomutan Muharebesi" adı verildiği Batı Cephesi Komutanlığı tarafından tahmin ediliyordu. 26 Ağustos ile, Yunanlıların bir tek erinin Batı Anadolu'da bırakılmadığı ve 18 Eylül ta-

rihleri arasında, tahmini Yunan kaybının; 20.000 esir ve 100.000'in üstünde ölü olduğu saptanmıştır.

Açlık, susuzluk demeden, gece gündüz takip harekâtını sürdüren Türk Ordusu 400 km'lik mesafeyi, yaya ve süvari birliklerle, on günde alarak âdeta "Yıldırım Harbi" örneği vermiştir. İngiliz İşçi Partisi Lideri Mac Donald, İngiliz Parlamentosunda Başbakan Lloyd George'tan hesap isteyince, kürsüye gelen Lloyd George özet ile; "Asırlar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğe bakınız ki, o büyük dahiyi asrımızda Türk Ulusu yetiştirdi. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elimizden ne gelir?" diyor. Büyük Askerî Zaferi, 11 Ekim 1922 Mudanya Ateşkesi ve 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması izliyordu.